

Milena Živković

KERAMIČKI PEHAR SA ZLATICE IZ II V. NAŠE ERE

U antičkom odjeljenju Arheološke zbirke Crne Gore, nalazi se keramički pehar sa figuralnim reljefnim predstavama, otkupljen 1993. godine. Posudu je našao D. Đilas, prilikom kopanja temelja pomoćnog objekta na svom imanju na Zlatici kod Podgorice, koje je udaljeno oko 150 metara jugozapadno od poznate bazilike i trikonhoza iz Doljana i oko 800 metara sjeveroistočno od »jugozapadne nekropole« Dokleje. Na dubini od oko 0,30 m, vlasnik je našao na jamu približno kružnog oblika (prečnik — 0,50 m, dubina — 0,50 m) ukopan u šljunak i ispunjenu mrkom zemljom, dok su fragmentovani pehar, krčag (?) i tri gvozdena eksera (četvorougaoznog presjeka ?), nađeni u sloju crne zemlje (pomiješani ostaci sa lomače?). Krčag je bio toliko trošan da se raspao prilikom pomijeranja. Radi se, vjerovatno, o grobu spaljenog pokojnika. Ovakav način sahranjivanja — spaljivanje i polaganje ohlađenih ostataka pokojnika, pepela i gari u grob, karakterističan je za lokalno stanovništvo Dokleje I i II v. naše ere. U svom dvorištu, D. Đilas je nailazio i na tragove kanala sa opekama — vodovoda, koji je iz pravca Dokleje, preko rijeke Morače, pa i ove parcele, vodio ka izvorima koji se nalaze u obližnjim brdskim selima: Mosor, Peuta i Vrbica.¹ Prema njegovom kazivanju, na Zlatici su nalaženi grobovi i u okolnim parcelama, koji su uništeni prilikom kopanja temelja stambenih objekata.

Keramički pehar sa figuralnim predstavama u reljefu, rađen u kalupu, poluloptastog je oblika (crtež 1). Obod je ravan, blago zadebljan. Ispod oboda se nalaze dva plastična rebra u čijim se žljebovima vide plitko urezane partikalne linije. Friz se odvija na tr-

* Reljefne posude rađene u kalupu, korintske provenijencije II—III v. n.e. (Vidi tekst naprijed), u literaturi su, što se tiče forme, opisivane kao zdjele i zdjelice koje se približavaju obliku pikside ili kao pehari. U ovom radu koristiću termin pehar koji se upotrebljavao u našoj dosadašnjoj literaturi.

¹ O. Velimirović-Žižić, N. Vukotić, R. Kujović, *Rekognosciranje opštine Titograd*, Titograd 1979—1989, broj kartona: 33, 37, 77 i 79. O doklejskom vodovodu vidi — M. Garašanin, *Istorija Crne Gore, I*, Titograd, 1967, 201—210, 270 i 271; Š. Mlakar, *Neka terenska ispitivanja u okolini Duklje u Crnoj Gori*, *Starinar*, XI/1960, 1961, 223.

buhu posude koji je od stope odvojen plastičnim rebrom, nešto širim od onih pri obodu. Prstenasta stopa je blago zadebljana, a na dnu se primjećuju urezane paralelne linije i ispupčenje u sredini. Očuvano je 3/4 posude (Inv. br. 696, dimenzije: H-6,5 cm, R oboda — 11,2 cm, R stope — 6,4 cm). Glina: smeđkastožuta, prečišćena, meka, premaz mrkocrne boje i sjajan. Posudu je vlasnik dosta ošteti trljanjem i pranjem, tako da su se preciznost, fini detalji predstave i dubina reljefa pomalo izgubili, a premaz djelimično ogulio dok je sjaj skoro nestao. Premaz je vidljiv sa unutrašnje strane, a na spoljašnjoj se očuvao samo u udubljenjima na reljefu.²

Friz (crtež 2) — Sasvim lijevo pri dnu trbuha posude vidi se tronožac. Na tronošcu se nalazi predmet kružnog oblika (?). Pehar je u ovom dijelu jako oštećen, ali izgleda da se u drugom planu, iza tronošca, vidi klina.³ Desno od kline, malo udaljena, nalazi se stojeća, muška naga figura, prikazana u profilu i okrenuta na lijevo, crtež 2/I. Ova osoba ima uzdignutu desnu (?) ruku savijenu u laktu, u kojoj drži neki predmet. Na lijevom ramenu nosi mješinu (?).⁴ Iza oštećenog dijela, slijede dvije figure, od kojih je lijeva stojeća muška, obučena i prikazana u profilu na lijevo, crtež 2/II. Pored nje, predstavljena je muška, naga osoba u poluklečećem stavu sa nogama u profilu na lijevo (trup se ne vidi dovoljno jasno, crtež 2/III). Izgleda da se radi o Satiru sa savijenom i podbočenom lijevom (?) rukom i jako iskoračenom lijevom nogom, koji pridržava stojeću figuru.⁵ Sve tri opisane osobe uokvirene su srolkim listovima i bršljana. Iznad glave Satira prikazan je predmet koga nije moguće definisati. U nastavku vidimo itifaličnu figuru okrenutu na desno sa iskoračenom lijevom nogom, crtež 2/IV. Noge su mu jako savijene i ne vidi se jasno da li su to kozje noge Pana (ili Satira) ili pak nekog drugog božanstva prikazanog sa ljudskim nogama. Osoba je prikazana sa visoko uzdignutim rukama i raširenim prsti-

² U Korintu su nađeni reljefni pehari, rađeni u kalupu i datovani od sredine II do sredine III vijeka naše ere, sa kojima se može uporediti pehar sa Zlatice. Osim načina izrade i ukrašavanja sličnost se ogleda i u boji premaza i gline, D. C. Spitzer, *Roman relief bowls from Corinth*, *Hesperia* XI, 1942, 164.

³ Prema mišljenju A. Jovanovića na klini se može očekivati predstava boga Dionisa. S obzirom na muške učesnike u banketu, prema pomenutom autoru — »Stiče se utisak da je ovom sudu bio komplementaran drugi pehar sa predstavom Arijadne, Menade i bahantkinja koje bi označavale gracilni princip u ovoj strukturi«. Što se tiče stila i načina dekoracije kline (profilisane noge) i tronošca (stilizovane životinjske noge) na našem peharu, sličnost nalazimo sa onim na funeralnim reljefnim pločama iz rimskog carskog perioda, S. Reinach, *Répertoire de reliefs grecs et romains*, II, Paris, 1912, 178/3, 179/1—4, 292/2; G. M. A. Richter, *The furniture of the greeks, etruscans and romans*, Phaidon 1966, 109, fig. 552.

⁴ Satir sa mješinom i uzdignutom rukom (kao da poziva bahante ?) prikazuje se na početku povorke na predstavama bahanalija i proslava u čast boga Dionisa, S. Reinach, op. cit., II, 277/3; III, 85/2, 108/2—3, 200/1, 278/3, 292/1 i 361/2.

⁵ Uporedi — S. Reinach, op. cit., II, 277/3; III, 68/4, 103/1, 145/1, 253/3, 278/3, 292/1, 361/2 i 485/4.

ma (ili u rukama drži krotale) kako igra,⁶ nadahnuta i općir ar a muzikom Silena koji svira u dvojnice, crtež 2/V. Omanja zdepasti naga figura svirača, prikazana je u profilu na lijevo sa iskoračenom lijevom nogom.⁷ Iznad glave Silena, prikazani predmet podsjeća na siringu. Desno od njega predstavljena je krilata figura Erosa, odnosno Amora-dječaka (?), crtež 2/VI. Eros je prikazan u profilu na desno, sa jako iskoračenom desnom nogom, kao da trči. Ne, sno je da li u rukama drži neki predmet ili se pak radi o Satirovc i repu ispred njega.⁸ Naga Satirova (?) figura, zabačenog trupa i glave, prikazana je u profilu, crtež 2/VII. Desnom rukom vuče ili drži granu vinove loze. Iskoračenom desnom nogom, odnosno stopalom oslanja se o tle dok lijevom samo ovlaš dodiruje zemlju. Na lijevom ramenu drži oslonjen tirs (ili koplje). Ovaj plesni (?) pokret, prati plašt oko ramena i glave figure.⁹ Pored njegovih nogu nalazi se sjedeća figura pantere, koja je predstavljena u profilu na desno, sa uzdignutom desnom šapom, crtež 2/VIII. Pantera budno posmatra osobu sa tirsom, što se vidi po uzdignutoj glavi i izvijenom repu.¹⁰ Razgranati čokot vinove loze odvaja opisane figure od itifaličnog Paga okrenutog na desno sa iskoračenom lijevom nogom, crtež 2/IX.¹¹ Ispred njega je nešto viša ikрупnija osoba, okrenuta na lijevo, od koje je očuvana glava, dio trupa sa savijneom desnom (?) rukom i desno stopalo, crtež 2/X.

Ako se sagleda cijela predstava na frizu može se uočiti izvjesno grupisanje i izdvajanje datih figura. Satir sa mješinom i pripita stojeća figura koju pridržava drugi demon-Satir, uokvireni su lišćem bršljana. Predstave pijanih demona, pa i samog Dionisa, možemo vidjeti na frizovima sarkofaga, reljefnih ploča, stela, oltara, posuda (iz rimskog carskog peiroda), kao sudionike svčeanne povorke u čast boga Dionisa. U toj veseloj razuzdanoj povorci na našem peharu, dalje, vidimo itifaličnog Pana zanesenog Silenovim sviranjem u dvojnice. Zatim, slijed »plesać sa tirsom« u pratnji Erosa i pantere. Njihovi pokreti su sinhronizovani i čine drugu kompoziciju u sceni plesa. Čokot vinove loze odvaja Dionisovu povorku od

⁶ Uporedi — Ibid., II, 275/2 i III, 360/2.

⁷ Uporedi — Ibid., III, 485/4; F. Oswald — D. Pryce, *An introduction to the study of terra sigillata*, London 1920. — reprint 1966, Taf. XXXIII/9; G. M. A. Richter, *The engraved gems of the Greeks, Etruscans and Romans*, Part II, *Engraved gems of the Romans*, Phaidon 1971, 44, fig. 175.

⁸ Uporedi sa figurama F. Courby, *Les vases crecks à reliefs*, Paris 1922, fig. 69/12; F. Oswald, *Index of figure — types on terra sigillata* («Samian ware»), London 1964, T. XXI/406, T. XXII/439.

⁹ Uporedi S. Reinach, op. cit., II, 62/1; III, 70/3, 326/5, 436/1—4 i 439/1.

¹⁰ Uporedi Ibid., II, 62/1; III, 292/1—2, 359/2 i 407/6. Eros i pantera se često javljaju kao pratioci nekog bahanta ili samog boga Dionisa, Ibid., II, 158/9 i III, 359/2.

¹¹ Na predstavama proslava u Dionisovu čast, Pan se često javlja i na čelu povorke sa zakrivljenim štapom u ruci, Ibid., II, 233; III, 85/1, 183/1, 184/1, 251/2 i 278/3.

predstave drugog Pana i Satira (?), koji su i sami učesnici proslave. Predstava samog boga Dionisa, može se očekivati na klini.¹²

Ovaj tip keramičkih reljefnih pehara sa predstavama iz Dionisovog kulta, nastao je pod uticajem helenističke tradicije, odnosno kao imitacija metalnog i staklenog posuđa.¹³ Proizvođeni su u Korintu u vremenu od Hadrijana do A. Severa, tj. od 130—220. g. To je period buđenja i popularnosti Dionisovog kulta u Korintu, ali i u cijelom grčko-rimskom svijetu.¹⁴ Prema D. K. Špicer korintski cilindrični pehari približavaju se obliku *tera sigilate* — Dragendorff 30,¹⁵ a prema Hejsu afričkoj sigilati Form 35. I.¹⁶ K. Pavolini smatra da je Hejsov predlog prihvatljiviji zbog zaobljenih i nešto ukošenih zidova, kao što pokazuju i ostijski primjerci.¹⁷ Pehar sa Zlatice smješta se u opštu klasifikaciju korintskih pehara. Njegov poluloptasti oblik, nastao kao posljedica imitiranja neke metalne ili staklene posude, približava se formi *tera sigilate* — Dragendorff 37.¹⁸

Što se tiče urezanih vertikalnih linija ispod oboda posude, sličnost nalazimo sa korintskim reljefnim peharom, D. C. Spitzer 1942, 182, fig. 14 g, III/15, koji ima ovaj ukras izveden na donjem plastičnom rebu. Dno pehara sa blago izraženom prstenastom stopom, koncentrično urezanim linijama i ispupčenjem u sredini, takođe, možemo uporediti sa peharom iz Korinta, D. C. Spitzer 1942, 167, fig. 5, I/2. Na peharu sa Zlatice friz je uokviren plastičnim rebrima, u čemu se ogleda sličnost sa korintskim reljefnim peharima. Što se tiče predstava iz Dionisovog kulta¹⁹ na frizu korintskih pehara može se uočiti odvajanje scena vegetabilnim motivima (čempres, vinova

¹² Vidi napomenu 3. O Dionisovom kultu uopšte vidi: A. Cermanović-Kuzmanović, D. Srećević, *Bah, Bahanalije, Dionis, Leksikon religija i mitova drevne Evrope*, Beograd 1992, 67—68, 107—110; P. Orlandini, *Baccanali*, *Enciclopedia dell'arte classica e orientale*, I, Roma, 1960, 956—957; E. Homann-Wedelking *Dioniso*, EAA, III, 112—115; i *Antički teatar na tlu Jugoslavije*, Novi Sad 1981.

¹³ D. C. Spitzer, op. cit., 163; C. Pavolini, *Ceramica corinzia a rilievo di età imperiale ad Ostia*, *Rivista di studi liguri*, XLVI, 1980, 245.

¹⁴ D. C. Spitzer, op. cit., 163; M. Bats, *Dionysiastai*, A propos de vases corinthiens à représentations dionysiaques d'époque romaine, *Revue Archéologique*, 198/1, 20.

¹⁵ H. Dragendorff, *Terra sigillata ein Beitrag zur Geschichte der Griechischen und römischen Keramik*, *Bonner Jahrbücher*, XCVI—XCVII, Bonn 1895, Taf. II/30.

¹⁶ J. W. Hayes, *Late roman pottery*, London 1972, 56, fig. 10, Form 35, I.

¹⁷ C. Pavolini, op. cit., 247—253, Inv. 5666—5670. i

¹⁸ H. Dragendorff, op. cit., Taf. III/37. U Korintu (D. S. Spitzer, op. cit., 164, 190, Fig. 2, IV 2, Fig. 21) su nađeni fragmenti reljefnih pehara čiji zidovi nagovještavaju sferičnost. Međutim, nijedan od pomenutih primjeraka nema očuvano dno, a na frizu su prikazane scene iz lova (vidi napomenu 19).

¹⁹ Reljefne korintске pehare D. K. Spitzer je podijelio prema tematici na predstavama na četiri grupe: I — pehar sa predstavama Heraklovih zadataka, II — pehari sa predstavama borbi Grka i Varvara, III — pehari sa ritualnim predstavama iz Dionisovog kulta i IV — pehari sa predstavama lova.

loza).²⁰ Prema mišljenju K. Pavolinija keramičar je scene utiskivao u kalup bez strogo utvrđenog reda, a zatim, slobodnom rukom urezivao pomenute vegetailne motive.²¹ Na peharu sa Zlatice talvo oštro odvajanje scena nije prisutno. Možemo samo pretpostaviti da je keramičar slobodnom rukom dotjerivao pojedine detalje na predstavi.

Na »jugistočnoj nekropoli« Dokleje u grobu spaljenog pokojnika — 42, nađen je jedan keramički reljefni pehar cilindričnog oblika, pokriven fragmentom tanje opeke, crtež 3. Datovan je u II—III v. naše ere. Pored pehara u grobu se nalazila i keramička urna sa ispranim ostacima pokojnika.²² Na frizu pehara predstavljene su scene iz Dionisovog kulta koje se odvajaju vertikalnim talasastim linijama. Dakle, doklejski pehar se uklapa u klasifikaciju korintskih reljefnih pehara sa scenama iz Dionisovog kulta, koje je dala D. K. Spicer.²³ Prema njenoj klasifikaciji scene na doklejskom primjerku smjenjuju se sljedećim redoslijedom: k,l,p,h,c,m,e,f,d i g, crtež 4 (preuzet iz monografije o Dokleji). Na većini reljefnih pehara smjenjuju se scene iz e—f i p—l, kao i na našem primjerku. Pridržavajući se opisa i tumačenja scena drugih autora, ukratko ću se zadržati na opisu scena doklejskog pehara:

c — sa lijeve strane prikazana je obučena ženska osoba, na lijevo, koja drži tirs na lijevom ramenu; sa desne strane predstavljena je sa leđa muška naga figura kako hoda na desno i nosi mješinu na lijevom ramenu (C. Pavolini 1980, 248, Inv. 5666, figg. 1,7,8 — motivo 4). Ove figure predstavljaju možda Satira i Menadu, tj, bahanta i bahantkinju (M. Bats 1981, 10);

d — desno od tronošca sa ponudama prikazana je obučena, ženska osoba sa uzdignutim rukama; ispod njenih nogu vidimo busen trave, a desno od nje stablo nekog drveta (M. Bats 1981, 10);

e — naga (?) muška osoba izgleda da desnom rukom bere plodove sa drveta dok se lijevom pridržava za njega; sa desne strane vidi se tronožac (sa stilizovanim životinjskim nogama (?) sa ponudama (C. Pavolini 1980, 247—8, Inv. 5666, figg. 1,7,8 — motivo 3; M. Bats 1981, 11—13);

f — na kamenom postamentu (?) postavljena je Prijapova itifalična statua; ispod statue je prikazana stojeća, muška figura sa obnaženim torzom; u drugom planu se vidi girlanda, postavljena ukoso s lijeva na desno (vidi napomene za scenu e);

g — lijevo od stuba prikazana je obučena ženska osoba, koja nosi krčag u desnoj ruci i ponude (?) u lijevoj (M. Bats 1981, 13);

²⁰ C. Pavolini, op. cit., 20, 255.

²¹ Ibid.

²² D. Srejšević, *Novi nalazi iz Dokleje*, Starinar IX/1968, 1968, 98, T. III/1; A. Cermanović-Kuzmanović, O. Velimirović-Zižić, D. Srejšević, *Antička Duklja — nekropole*, Cetinje 1975, 64, 205—206; A. Cermanović-Kuzmanović, *Pregled i proizvodnja keramike u jugoistočnom dijelu rimske provincije Dalmacije u doba carstva*, Arheološki vestnik, 26/1975, 1976, 65.

²³ Vidi napomenu 19.

h — muška naga osoba lije tečnost iz posude na glavu nagog djeteta (C. Pavolini 1980, 247, Inv. 5666, figg. 1,7,8 — motivo 2); M. Bats pretpostavlja da je to aluzija na posvećenje dječaka Dionisa (M. Bats 1981, 13—14);

k — muška figura nosi košaru na glavi (C. Pavolini 1980, 250, Inv. 56667, figg. 2,8,10 — fotivo 5, M. Bats 1981, 15);

l i p — prikazan je dijalog dva pastira sa tunikama (?), lijeva figura drži zakrivljeni štap u desnoj ruci i krivi nož u lijevoj; u drugom planu se vidi neka životinja; desna figura takođe drži štap u desnoj ruci; ispod ovih osoba prikazana je trava; na našem primjerku »pastiri« su odvojeni vertikalnim talasastim linijama (C. Pavolini 1980, 250, Inv. 56667, figg. 2,9,10 — motivo 4; M. Bats 1981, 15);

m — Menadu nosi pijani Satir (C. Pavolini 1980, 249, Inv. 56667, figg. 2,9,10 — motivo 2; M. Bats 1981, 16).

Brojni su lokaliteti na kojima su nađeni korintski reljefni pehari: u Grčkoj — Atenska Agora,²⁴ Melos,²⁵ Derveni,²⁶ na Krimu, u Španiji²⁷ u Italiji — Ostija, Akvileja²⁸. . . Fragmenti pehara sa predstavama iz Dionisovog kulta nađeni su u Višićima (Čapljina),²⁹ koji su teritorijalno, u pravcu sjevera, najbliže konstatovani primjerci na istočnoj jadranskoj obali. Južno od Dokleje nađeni su u: Dirahiju, Apoloniji³⁰ i Zgerlešima.³¹ Za primjerak iz Apolonije, A. Mano navodi sličnost sa dirahijskim i identičnost sa doklejskim. Međutim, scene na peharu iz Dokleje odvijaju se linijama, a scene apolonijskog pehara čempresima. Pehar iz Apolonije je nađen u grobu inhumiranog pokojnika zajedno sa korintskom lampom, koja je obilježena pečatom ΚΑΛΙΚΤΟΥ. Ovaj tip svetiljke datuje se u prvu polovinu III v.n.e, tip Broneer XXVII. U Korintu su reljefni pehari nađeni sa pomenutim tipom svetiljke.³² Na Viminacijumu

²⁴ H. Robinson, *Pottery of the Roman period*, The Athenian Agora, V, Princeton, New Jersey 1959, 54, J. 31, Pl. 9.

²⁵ H. B. Walters, *Catalogue of the Greek and Etruscan vases in British Museum*, London 1896, 251—252, Pl. XV, G 96.

²⁶ Φ. ΠΕΣΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΛΕΙΤΙΟΝ ΤΟΜΟΣ 24 (1969) ΜΕΡΟΣ Β'2 — ΧΦΟΝΙΚΑ, ΑΘΗΝΑΙ, 1970, 304—305.

²⁷ M. Bats, op. cit., 23—25; C. Pavolini, op. cit., 253—254.

²⁸ Ibid.

²⁹ I. Cremošnik, *Nalaz terre sigillate chiare iz Višića (Čapljina)*, Glasnik Zemaljskog muzeja, XVII, 1962, 121, T. IX/1—7; ista, *Funde von Sigillaten mediterraner Toephereien in Bosnien und der Hercegovina*, Archaeologia Jugoslavica VII, 1966, 41, T. III/3; 46—47, T. III/6 i 8.

³⁰ A. Mano, *La nécropole d'Apollonie, Iliria*, III, 1975, 211—212, Pl. VI/3.

³¹ G. Karaškaj: *Një varrezë e shek III—IV në qytetin ilir të Zgërdheshit, Iliria*, VII—VIII, 1977—1978, 206, Tab. II.

³² D. C. Spitzer, op. cit., I 3, II 8, III 9, III 10, III 13.

su, takođe, nađeni fragmenti reljefnih pehara sa predstavama iz Dionisovog kulta, rađeni u kalupu (za sada neobjavljeni), koji se, po mišljenju Lj. Bjelajac, datuju u prvu polovinu III v. naše ere.

Cilindrični pehar sa doklejske nekropole nađen je u grobu spaljenog pokojnika sa keramičkom urnom i opredjeljuje se u tip grobova spaljenih pokojnika sa urnom I/1.³³ Grobovi ovog tipa se datuju od I do sredine III vijeka i pripadaju romanizovanom stanovništvu Dokleje. Pechar sa Zlatice (ukoliko se prihvate uslovi nalaza) pripada tipu grobova spaljenih pokojnika bez urne II/1 ili II/2A. Ovi grobovi se datuju od I do sredine II vijeka i pripadaju domorodačkom stanovništvu.³⁴ Međutim, treba napomenuti da su se isprani ostaci spaljenog pokojnika odlagali i u keramičke lončice, koji su imali funkciju, ali ne i oblik urne, datovani od Hadrijana do S. Severa. S druge strane, i keramički pehari iz grobova: 42, 44, 162, 307 i 312, polagani su na pomiješane ostatke sa lomače.³⁵ Na osnovu navedenog, grob spaljenog pokojnika sa Zlatice pripadao bi, ipak, tipu grobova II/1 ili II/2A, koji se vezuju za domorodačko stanovništvo i široko datuju od I do sredine II vijeka. Dakle, reljefni pehar bi se mogao smjestiti u period od Hadrijana do M. Aurelija, tj. u drugu i treću četvrtinu II vijeka kada se napušta ovaj oblik sahranjivanja i intenziviraju veze Dokleje sa istokom,³⁶ a primjerak sa »jugoistočne nekropole« Dokleje bi bio nešto mlađi.

Postoji više varijanti oblika i dekoracije koji se ne mogu savim uklopiti u klasifikaciju korintskih pehara na što upozorava i K. Pavolini.³⁷ Toj »raznovrsnost« oblika i dekoracije doprinosi i pehar sa Zlatice.

Na jugoistočnoj jadranskoj obali i zaleđu reljefne korintske posude sa predstavama iz Dionisovog kulta su rijetki, ali ne i slučajni nalazi.

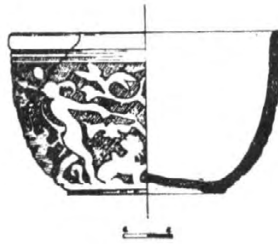
³³ D. Srejšović, *Rimske nekropole ranog carstva u Jugoslaviji*, *Starinar* XIII—XIV/1962—1963, 1965, 79; isti, *Rezultati arheoloških istraživanja na područja antičke Dokleje*, *Materijali* IV, VII, kongresa arheologa Jugoslavije u Herceg-Novom 1966, 1967, 72; A. Jovanović, *Rimske nekropole na teritoriji Jugoslavije*, Beograd 1984, 61—64.

³⁴ A. Cermanović-Kuzmanović, O. Velimirović-Žižić, D. Srejšović, op. cit., 23, 255—259; A. Jovanović, op. cit., 62.

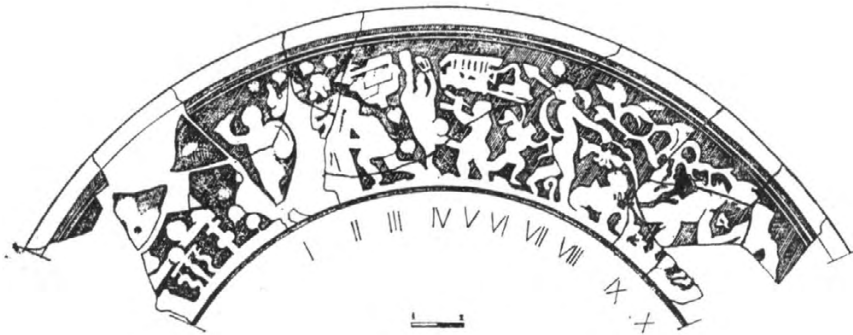
³⁵ Isti, op. cit., 20, 202, 205—206.

³⁶ D. Srejšović, 1965, 73; A. Cermanović-Kuzmanović, O. Velimirović-Žižić, D. Srejšović, op. cit., 20—21, 257—259.

³⁷ C. Pavolini, 1980, 254—258.

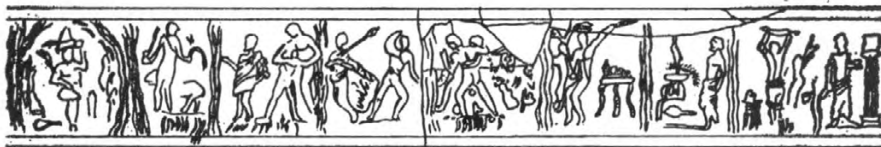
Crtež 1.

Crtež 2.

Crtež 3.

ok l ph c m e f d g

* Vidi napomenu 13.

** Vidi napomenu 14.

Crtež 4.

Milena Živković

CERAMIC CUPS FROM ZLATICA FROM THE II CENTURY A.D.

Summary

At the Antic department in the Archeological collection of Montenegro there is a ceramic cup with scenes of figures on its relief which was bought from its founder in 1993. The dish was found by B. Đilas while he was digging for foundations of one side-object on his land in Zlatica, near Podgorica. This site is 800 meters north-east from the »south-east necropolis« — Doclea. At the depth of about 0,30 meters, the owner found a pit of nearly circular shape (diameter 0,50 meters; depth 0,5 meters) filled with dark soil, while the drinking cup in pieces, a jug (?) and three iron nails (?) were found in the layer of black soil. It was, probably, a burnt grave. Such ritual of burial, incineration and laying of the cooled remains of the deceased, of an and sooth in the grave, is typical of the local population in Doclea from the period of I and II century A.D.

Ceramic drinking cup with the scenes of some figures on its relief, which was made in a mould, is of the semi-ring like shape (picture 1). The brim is smooth, slightly thickened. Under the brim there are two plastic ribs in the grooves of which shallowly engraved vertical lines could be observed. The frieze is on the body of this dish which is separated from the foot by one plastic rib somewhat wider than those around the brim. Ring-like foot is slightly thickened and at its bottom some parallel lines were engraved with a bulge in the middle. The 3/4 of this dish is preserved (Inventory № 696, H-6,5 cm, Brim diameter 11,2 cm, foot diameter 6,4 cm). Clay: brownish-yellow, refined and soft; coat: dark-black colour, shiny. The owner considerably damaged the dish washing it and rubbing so that the full depth of the relief had disappeared to a considerable extent and the coat of it had partly peeled off and the shine had completely gone. The coat could be observed on the inner part of this dish while the outer one was preserved only on the engravings on the relief.

If the whole scene on the relief is studied one could observe a certain grouping and separating of the figures on it. Satyr with a whineskin and one drunken figure standing, supported by the other demon, are framed by the leaves of ivy. The scenes of drunken demons, and of Dionisus himself, we can observe on friezes on sarcophaguses, relief boards and dishes (from the period of Roman Empire), as the procession on this cup we can further observe Pan absorbed in Silen's playing to the double flute. It is followed further by »the dancer with its instrument« accompanied by Eros and panther. Their movements are synchronised and this makes the other composition of the scene of dancing. Grapevine separates Dionisus procession from the scene with Pan and Satyr who themselves were the participants to the celebration. The scene with Dionisus, the god, could be found on clay.

Ceramic relief cups with scenes belonging to the cult of Dionisus originate from the influence of the Hellenistic tradition i.e. as the imitation of metal and glass dishes. They were made in Corinth in the period from Hadrianus to A. Sever. Corinthian cups are similar in shape to terra sigliata Dragendorf 30, i.e. to the shape Hayes form 35 and to Northafrican sigilate. This cup, found in Zlatica, belongs to the general classification of Corinthian, while by its form it bears similarity to the type: Dragendorff 37. Similarity of our cup to those dishes made by mould from Corinth is manifested by the colour of clay and coat by engraved vertical lines under the brim i.e. on the ribs that frame the frieze, and on the scenes from the Dionisus cult on frieze. On the frieze of Corinthian cups, scenes are given by vegetable motifs while on our cup found in Zlatica, scenes are not markedly separated.

In the »south-east necropolis« — Doclea, in the grave of the deceased incinerated — № 42, there was found one ceramic relief of cylindrical shape, made in a mould, together with a ceramic urn and with some washde out remnants of the deceased (picture 3) which date from the II—III century A.D. This cup, with the scenes from the Dionisus cult on it, fits into the classification of Corinthian cups, D. C. Spitzer III. By its classification of scenes on this Doclean specimen, the scenes which are separated by waving lines can be observed by following order: k, p, l, h, c, m, e, f, d and g. (picture 4)

Numerous are the sites on which Corinthian relief cups are found: Doclea, Athenian, Agora, Melos, Derveni, Ostia, Aquilia, Apollonia, Zgerthesit, Viminacium. On the east Adriatic coast those are the Višići sites (near Čapljina). In Viminacium there were also found fragments of the dishes with scenes from the Dionisus cult, which were made in a mould (the dish has not so far been exhibited), which by the judgement of Lj. Bjelajac, date from the first half of the III century A.D.

The specimen from Zlatica (if the conditions of this findings are approved) could be classified into the period from Hadrianus to M. Aurelius. e. to the second and third quarter of the II century A.D. when Doclea's connections with the East were intensified and this specimen originating from the »south-east necropolis« — Doklea came from the later period.